

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 25^{ΗΣ} ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1973

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΗΛΙΑ Γ. ΜΑΡΙΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.— Ἡ κοσμογέννησις τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ Γεωργίου Χούμνου, ὑπὸ Γεωργίου Ἀ. Μέγα *.

Ἡ ἀξία τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας ἀνεγνωρίσθη, ἀλλὰ πολὺ ἀργά, ὑπὸ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους. Αἱ δύο παλαιότεραι ἱστορίαι τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἡ τοῦ Ἰακωβάκη Ρίζου Νερουλοῦ¹ καὶ ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Παγκαβῆ², παρεγνώρισαν καὶ ὑπετίμησαν τὴν κρητικὴν λογοτεχνίαν καὶ αὐτὸν τὸν Ἐρωτόκριτον, τὸν ὁποῖον προηγουμένως ὁ Κοραῆς ἀπεκάλεσεν «ἄλλον Ὅμηρον». Ὁ Ἑλληνικὸς ὅμως λαός, τοῦ ὁποῖου «καὶ τὴν ποιητικὴν φύσιν καὶ τὴν συναίσθησιν τοῦ καλοῦ», ὥς λέγει ὁ Νικ. Πολίτης³, «ἐλέγχουσι τὰ δημῶδη ἄσματα αὐτοῦ», εἶχεν ἄλλην γνώμην καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος ἦτο τὸ κοινότατον καὶ προσφιλέστατον ἀνάγνωσμά του. Ἐνεκα δὲ τῆς μεγάλης του διαδόσεως μεγάλη ἦτο καὶ ἡ ροπή, τὴν ὁποίαν τὸ βιβλίον τοῦτο ἔσχε πρὸς τὸν βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ⁴. Καὶ ἡμπορεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι καὶ ἡ Ἐρωφίλη καὶ ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ καὶ ἡ Βοσκοπούλα καὶ τὰ ἄλλα ἔργα τῆς κρητικῆς ποιήσεως, τὰ ὁποῖα εἰς πολλὰς ἐκδόσεις

* G. A. MEGAS, *Die Kosmogennesis des kretischen Dichters Georgios Choumnos*.

1. I. Rhizos Nerulos, *Cours de Littérature grecque moderne*, Genève 1826, σ. 153. Β' ἔκδ. 1827, σ. 142.

2. A. Rangabè, *Histoire Littéraire de la Grèce moderne*, Paris 1877, τ. I σ. 16. Παγκαβῆ, *Περίληψις τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας*, Ἀθ. 1888, σ. 11 - 13.

3. *Λαογραφία*, τ. Α' (1909) σ. 29.

4. Πολίτης, αὐτ. σ. 20.

ἐκ τῶν τυπογραφείων τῆς Βενετίας ἐκυκλοφοροῦντο εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, συνετέλεσαν, ὥς καὶ ὁ Ἑρωτόκριτος, εἰς τὴν ἐθνικὴν παιδείαν τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἄλλ' ὥς κάθε μεγάλη λογοτεχνία, ἔτσι καὶ ἡ κρητικὴ, δὲν ἔφθασε διὰ θαύματός τινος εἰς τὴν ἀνθησίαν της τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Προηγέθη μακρὰ καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους. Οἱ πρόδρομοὶ της καλύπτουν δύο ὁλοκλήρους αἰῶνας. Εἶναι οἱ σμιλευταὶ τοῦ δεκαπεντασυλλάβου, οἱ πρῶτοι ποὺ ἐδούλευσαν εἰς τὴν ρίμαν ἀπὸ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὅτε, κατὰ τὸν Κοραῆν, ἤλθεν αὐτὴ ἡ ψώρα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Χωρὶς νὰ διεκδικοῦν δάφνας ποιητικὰς οἱ πρόδρομοι τῆς κρητικῆς ποιήσεως, ὁ Μπεργαδῆς καὶ ὁ Χοῦμνος, ὁ Σαχλίκης καὶ ὁ Σκλάβος, ὁ Πικατόρος καὶ ὁ Φαλιέρος καὶ ὁ Ἀχέλης καὶ ἡ πλειὰς τῶν ἀνωνύμων ποιητῶν, κατέχουν σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἄν καὶ ἀπὸ μακροῦ ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Βενετούς, δὲν ἐχαλάρωσαν τοὺς δεσμούς των πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν παράδοσιν· γράφουν καὶ ἐκφράζονται εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν κληρονομηθεῖσαν ἐκ τοῦ Βυζαντίου, τὴν δημώδη βυζαντινὴν. Αἱ ἐπιδράσεις ποὺ ὑφίστανται δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν Δύσιν· εἶναι ἀπὸ τὴν κοινωνίαν μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ζοῦν καὶ τῆς ὁποίας τὰ παντοῖα αἰσθήματα, θρησκευτικά, πατριωτικά, ἐγκόσμια μὲ τὸν στίχον τους ἐκφράζουν. Ὑφίστανται καὶ μίαν ἔσωθεν ἐπίδρασιν, τὴν γοητείαν ποὺ ἀσκεῖ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἡ μητρικὴ των γλῶσσα. Ἔτσι ἐξηγεῖται, ὅτι τὰ ἔργα τῆς πρωΐμου κρητικῆς λογοτεχνίας, παρὰ τὸ λεκτικὸν καὶ τυπικὸν τῆς κοινῆς Ἑλληνικῆς, περιέχουν καὶ πολλὰ στοιχεῖα, λέξεις καὶ τύπους τοῦ κρητικοῦ ιδιώματος, ὥστε ἡ γλῶσσά των νὰ εἶναι μικτή. Ἐπὶ μακρὸν ἡ γλῶσσά των κυμαίνεται μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ροπῶν, τῆς μιᾶς τεινούσης πρὸς τὴν λογίαν καὶ τῆς ἐτέρας πρὸς τὴν ἰδιωματικὴν, τὴν κρητικὴν γλῶσσαν. Ἐκ τῶν δύο αὐτῶν τάσεων ἐπηρεάζεται ἡ ἐξέλιξις τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας.

Φυσικὸν ἦτο νὰ ὑπερισχύσῃ μὲ τὸν καιρὸν ἡ τάσις πρὸς τὴν ἰδιωματικωτέραν μορφήν τῆς γλώσσης καὶ οὕτω νὰ διαμορφωθῇ μία ὁμαλή, μᾶλλον ὁμοιογενής, παγία καὶ σταθερὰ μορφή, ἡ γλῶσσα τῆς ἀκμῆς τῆς κρητικῆς ποιήσεως.

Μίαν ἀδρὰν εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως τῆς κρητικῆς γλώσσης μᾶς δίδει ἡ ἔρευνα τῆς γραπτῆς παραδόσεως ἐνὸς τῶν πρωΐμων ἔργων τῆς κρητικῆς ποιήσεως, μὲ τὴν προπαρασκευὴν τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ ὁποίου θὰ σᾶς ἀπασχολήσω. Πρόκειται περὶ τῆς ἐμμέτρου παραφράσεως τῶν δύο πρώτων βιβλίων τῆς Παλ. Διαθήκης. Ταύτης μᾶς εἶναι γνωστὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ καὶ ὁ χρόνος τῆς ποιήσεως. Ποιητὴς αὐτῆς εἶναι ὁ ἐκ Χάνδακος τῆς Κρήτης καταγόμενος Γεώργιος Χοῦμνος. Οὗτος, ὥς ὁ συνάδελφος κ. Μανοῦσος Μανούσας ἐξηκρίβωσε, διετέ-

λεσεν ἀπὸ τοῦ 1480 - 1500 νοτάριος ἐν Χάνδακι, ὡς δ' ἐγὼ αὐτὸς διηκριβώσα διὰ τῆς μελέτης τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος, τοῦ περιέχοντος τὸ ποίημα τοῦ Χούμνου, τὸ ἔτος 1493 δύναται νὰ ληφθῇ ὡς *terminus ante quem* τὸ ποίημα ἐγράφη. Τοῦτο σύγκειται ἐκ 2832 στίχων, ὁμοιοκαταληκτούντων ἀνὰ δύο, μᾶς παρεδόθη δὲ πλήρες διὰ τεσσάρων κωδίκων ἀποκειμένων εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Βενετίας, Βιέννης, Λονδίνου καὶ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ. Δύο ἄλλα γνωστὰ χειρόγραφα, περιέχοντα τὴν παράφρασιν τοῦ Χούμνου ἀπωλέσθησαν.

Περὶ τῶν διασωθέντων χ/φον διέλαβον διεξοδικῶς εἰς ἀνακοίνωσίν μου γενομένην εἰς τὸ Α' Διεθνὲς Κρητολογικὸν Συνέδριον τοῦ 1962, ὅπου καθώρισα τὴν σχετικὴν ἀξίαν ἐκάστου καὶ τὴν συμβολήν, ἣν δύναται ἕκαστος νὰ παράσχη εἰς τὴν κριτικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου.

Παλαιότερον ἐκ τῶν χειρογράφων αὐτῶν εἶναι τὸ τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης (Marc. gr. IX 17), τὸ ὁποῖον ἐγράφη τὸ 1493 ὑπὸ Κρητικοῦ, τοῦ Μανούσου ἢ Μανουὴλ Γρηγοροπούλου. Παρὰ τὰς μεταβολάς, ποὺ ἐπέφερεν οὗτος εἰς τὸ κείμενον ἐκ τῆς τάσεως νὰ διορθώσῃ ἢ βελτιώσῃ αὐτό, τὸ χ/φον τῆς Μαρκιανῆς παρέχει κείμενον σύμφωνον πρὸς τὴν μικτὴν γλώσσαν τῶν πρωϊμῶν ἔργων τῆς κρητικῆς ποιήσεως, εἰς τὰ ὅποια καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χούμνου ἀνήκει. Πλὴν τῶν λογίων λέξεων, τῶν ὁποίων αἱ περισσότεραι προέρχονται ἀπὸ τὴν γλώσσαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τὴν πεζὴν παράφρασιν τῆς Π. Δ., ἣ ὁποία ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς τὸν Χούμνον, τὸ χ/φον αὐτὸ διασφύζει καὶ τύπους γραμματικῶν τῆς λογίας γλώσσης, ὡς τοὺς τύπους τοῦ ἀορίστου τῶν εἰς -εύω καὶ -αύω ρημάτων (ἐμίσσευσα, ν' ἀναπαύσω, ἀντὶ ἐμίσσεψα, ν' ἀναπάψω), τὴν ἄρνησιν εἰς οὐ, οὐκ, οὐδέν, τὴν παραδεδομένην γραφὴν ἐνίων λέξεων, ὡς ἤλθον, ἀδελφός, διά, διατὶ κλπ. Διατηρεῖ ὅμως πολλαχοῦ στοιχεῖα τοῦ κρητικοῦ ιδιώματος, ὡς τὸν χρον. σύνδεσμον *ἀπέιτις*, τὸ χρον. ἐπίρρημα *εἰς μόν, σμίον*, ἃν καὶ ἀλλαχοῦ τὰ ἀντικαθιστᾷ μὲ τὰ ἀντίστοιχα μόρια τῆς κοινῆς, τὰ ἀφότου, εὐθὺς κλπ. Εἶναι δ' ὁ Μανούσος σύγχρονος μὲ τὸν ποιητὴν καὶ παρὰ τὴν ἀστάθειαν τῆς γλώσσης τὸ χ/φόν του ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν πηγὴν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ πολυστίχου ποιήματος τοῦ Χούμνου.

Νεώτερον αὐτοῦ κατὰ 25 - 30 ἔτη εἶναι τὸ βιενναῖον χ/φον (Vindobonensis Theol. Gr. 297, Nessel 244), τὸ ὁποῖον ἐγράφη ὑπὸ τινος Δημητρίου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὗτος ἔφθειρεν ἀλογίστως τὸ κείμενον ποὺ ἀντέγραφεν ἐκ τάσεως λογιωτατισμοῦ, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐξοβελίσῃ ὅλως τὰ κρητικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ὑπῆρχον εἰς τὸ κείμενον τοῦ ποιητοῦ.

Νεώτερον ἀρκετὰ τῶν δύο προηγουμένων εἶναι τὸ εἰκονογραφημένον χ/φον τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (Addition MS. 40724), τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς

Μονῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ. Τούτου ἀντίγραφον, ἐπίσης εἰκονογραφημένον, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἐλλειπές, εἶναι ἕτερον χ'φον, σφζόμενον ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ (Gardthausen, *Catalogus Cod. Graec. Sinaiticorum*, Oxonii 1886, ἀρ. 1187) καὶ μὴ δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν κριτικὴν ἐργασίαν. Τὸ τοῦ Βρετανικοῦ λοιπὸν Μουσείου χ/φον, γραφὲν προφανῶς ὑπὸ Κρητικοῦ ἐν τῇ Μονῇ Σινᾶ περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος παρουσιάζει, ἀντιθέτως πρὸς τὰ δύο προηγούμενα, τὴν τάσιν ν' ἀπομακρύνῃ τὰ λόγια στοιχεῖα καὶ προσαρμόσῃ τὸ κείμενον πρὸς τὴν σύγχρονον κρητικὴν διάλεκτον. Παντοῦ εἰσάγει τὰ ἰδιωματικά: ἀπέιτις, εἰς μίον, γιά, ὠγιά, ὀκαί, τοὺς τύπους τοῦ ἀορίστου εἰς -εψα, -αψω τῶν εἰς -εῦω καὶ -αῦω ρημάτων, νὰ πέψη, νὰ ρίξῃ, δὲν (ἀντὶ οὐ), ἦρθα, ἀδερφός κτλ. καὶ οὕτω παρουσιάζει ὁμαλότητα καὶ ὁμοιομορφίαν γλώσσης, ἀλλ' αὕτη δὲν εἶναι ἰδίᾳ τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ τεκμήριον τῆς ἐξελίξεως πρὸς ἰδιωματικωτέραν μορφήν τῆς κρητικῆς γλώσσης. Οὕτως ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν χ/φων ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου διαπιστώνεται ἡ βαθμιαία ἐντὸς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος μετάβασις ἀπὸ τῆς μικτῆς γλώσσης τῶν πρῶτων ἔργων τῆς κρητικῆς ποιήσεως εἰς τὴν παγίαν καὶ ἁρμονικὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν τ' ἀριστουργήματα τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος.

Ἡ ἐνασχόλησίς μου μὲ τὴν «Κοσμογέννησιν» τοῦ Χούμνου — παραλαμβάνω τὸν τίτλον ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἑνὸς τῶν χ/φων, τοῦ παλαιότερου — χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1929, ὅτε κατὰ παράκλησιν τοῦ μακ. Νίκου Βέη ἐδημοσίευσα εἰς τὰ Byz. Neugriechische Jahrbücher, VI 1927-28, 209 κέ. βιβλιοκρισίαν τῆς μερικῆς ἐκδόσεως τοῦ Χούμνου ὑπὸ τοῦ Ἀγγλου Fr. H. Marshall, ἡ ὁποία ἔγινεν ἐπὶ τῇ βάσει ἑνὸς μόνου χ/φου, τοῦ Βρετανικοῦ. Ἡ ἐργασία ἐκείνη ἔγινεν ἀφορμὴ διὰ νὰ ἐξετάσω τὴν ὅλην γραπτὴν παράδοσιν τοῦ ἔργου καὶ νὰ μορφώσω γνώμην περὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ ὅχι μόνον ἀπὸ γλωσσικῆς, ἀλλὰ καὶ λαογραφικῆς ἀπόψεως.

Ἐκτοτε ἀπεφάσισα νὰ παρασκευάσω κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ Χούμνου καὶ τὸ 1962 προσέβην εἰς ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν σφζομένων χ/φων αὐτοῦ εἰς τὸ Α' Διεθνὲς Κρητολογικὸν Συνέδριον τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλ' ἄλλαι καθαρῶς λαογραφικαὶ ἀπασχολήσεις μου ἐπέφεραν λυπηρὰν καθυστέρησιν εἰς τὴν ἀπὸ μακροῦ ἐξαγγελθεῖσαν ἐργασίαν μου αὐτήν.

Δὲν θὰ σᾶς ἀπασχολήσω ἐδῶ μὲ τὰ προβλήματα ποὺ ἀντεμετώπισα εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ ἀποκαταστήσω κριτικῶς τὸ κείμενον τοῦ Χούμνου, θὰ περιορισθῶ εἰς σύντομον ἀνάλυσιν τῶν περιεχομένων κεφαλαίων, εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν πηγῶν ποὺ ἐχρησιμοποίησεν ὁ Χοῦμνος, εἰς τὴν στιχουργίαν του καὶ εἰς κρίσεις μου περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ ἔργου του.

Εἰς τὸ προοίμιον ὁ ποιητὴς δέεται εἰς τὸν Θεὸν νὰ τοῦ φωτίσῃ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, διὰ «νὰ ξηγηθῇ τοῦ Μωυσῆ τὴν θείαν ὁμιλίαν», ὡς ἀποκαλεῖ τὴν Γένεσιν καὶ Ἑξοδον τῆς Π. Διαθήκης.

Ἡ διήγησις ἀρχίζει ἀπὸ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, τὴν «κοσμογέννησιν» καὶ τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου (11 - 54), ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν παρεμβάλλεται ἡ πλάσις τῶν ἀγγέλων καὶ ἡ πτώσις τοῦ Ἑωσφόρου, ἡ ὁποία λείπει ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Γενέσεως. Μετὰ τὴν ἀπάτην τοῦ ὄφεως καὶ τὴν κατάραν πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους προστίθεται ὑπόσχεσις τοῦ Θεοῦ περὶ λυτρώσεως διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (109 - 116) :

*Εἷς ἐξ ἡμῶν θέλει φανῇ, Ἐκεῖνον θέλω πέψει,
διὰ σὲ νὰ λάβῃ θάνατον καὶ νὰ σὲ ξेमιστέψῃ.
Εἷς πεῦκον, κέδρον, γίνωσκε, σ' αὐτὸ τὸ κυπαρίσσειν
διὰ σένα θέλω ὑψωθῇ σ' Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν.*

Ἔπονται τὰ τῆς ἐξορίας τῶν πρωτοπλάστων καὶ μετ' αὐτὰ ὁ θρῆνος τοῦ Ἀδὰμ διὰ τὸν ἀπολεσθέντα παρὰδεισον, τὰ περὶ ἐγγράφου συμφωνίας (χειρογράφου) τοῦ Ἀδὰμ πρὸς τὸν διάβολον διὰ τὴν δημιουργίαν φωτὸς καὶ ἡ κατοίκησις τῶν πρωτοπλάστων εἰς σπήλαιον (117 - 154), τὰ ὁποῖα ἐπίσης λείπουν ἐκ τῆς Π. Δ.

Εἷς τὰ περὶ Κάιν καὶ Ἀβελ προστίθεται θρῆνος τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὕας ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ Ἀβελ καὶ ὁ ἐνταφιασμὸς αὐτοῦ (159 - 228). Εἷς προσθήκας ἐπίσης ἐξ ἀποκρύφων βιβλίων ὀφείλονται καὶ τὰ ἐξῆς κεφάλαια : Περὶ τοῦ Λάμεχ, τοῦ τυφλοῦ κυνηγοῦ, τοῦ φονεύσαντος τὸν Κάιν, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Σὴμ ὑπὸ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ πρὸς κατόπτευσιν τοῦ Παραδείσου, περὶ τοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς βλαστήσεως ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ τριῶν δένδρων ἐκ τῶν σπόρων ποὺ προσεκόμισεν ὁ Σὴθ ἐκ τοῦ Παραδείσου (239 - 404, στίχοι 165).

Μνημονεύονται ἀκολουθῶς οἱ ἀπόγονοι τοῦ Σὴθ καὶ μεταξὺ αὐτῶν διακρίνονται διὰ τὴν θεοσέβειάν των πρῶτον ὁ Ἑνώχ, ὁ ὁποῖος βλέπων τὴν ἀνομίαν νὰ πλεονάζῃ καὶ προαισθανόμενος τὸν χαλασμὸν τοῦ κόσμου κατέγραψεν εἰς μάρμαρα καὶ πλίνθους τὴν κοσμογέννησιν καὶ «θείαν ὁμιλίαν», καὶ δεύτερον ὁ Νῶε, ὁ ὁποῖος κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ κτίζει κιβωτὸν καὶ προσπαθεῖ νὰ φέρῃ εἰς μετάνοιαν τοὺς λεγομένους *γῆραντες*. Τὸν πλεονασμὸν τῆς ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς Γῆς, περὶ τοῦ ὁποίου ἡ Ἀγ. Γραφή ὁμιλεῖ ἐν τῇ Γεν. κεφ. ᾠ', 1 - 7, ὁ ποιητὴς (ἢ τὸ πρότυπόν του) ἀποδίδει εἰς τὴν σύζευξιν τῶν ἀπογόνων τοῦ Σὴθ μετὰ τῶν

θυγατέρων τῆς γενεᾶς τοῦ Κάιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγεννήθησαν οἱ *γίγαντες* (405 - 458). Μεθ' ὃ ἔρχεται εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τὴν καταπόντισιν τῶν γιγάντων, ἕως οὗ ἡ κιβωτὸς ἐκούμνησεν εἰς τὰ ψηλὰ βουνία (459 - 486).

Μετὰ τὰ κατὰ τὸν Νῶε καὶ τὴν πυργοποιΐαν (487 - 578), ὁ ποιητὴς εἰσέρχεται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀβραάμ, τῆς ὁποίας μακρὸν κεφάλαιον ἀναφέρεται εἰς τὴν εὐρεσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Μελχισεδὲκ (781 - 898), περὶ τοῦ ὁποίου ἀπλὴ μόνον μνεία γίνεται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ (Γεν. ΙΔ' 18 - 20). Τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀτεκνίαν τῆς Σάρρας, τὴν ἐκ τῆς Ἀγαρ γέννησιν τοῦ Ἰσμαήλ, τὸ λεγόμενον *σφράγισμα περιτομῆς* κλπ. ἐκτίθενται καθ' ἃ διηγεῖται ἡ Ἀγ. Γραφή (923 - 984).

Ἡ διήγησις τώρα μεταφέρεται εἰς τὰ κατὰ τὸν Λὼτ καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν Σοδόμων, εἰς τὰ ὅποια περιλαμβάνονται τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως τοῦ σφαγέντος μόσχου διὰ τὴν φιλοξενίαν τῶν τριῶν νέων, τῆς ἀγίας δηλονότι Τριάδος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀβραάμ (1043 - 1050), ὡς καὶ τὸ θαῦμα τῆς βλαστήσεως τῶν τριῶν ξηρῶν δαυλῶν, δι' ἧς διεπιστώθη ὁ ἐξιλασμός τῆς γνωστῆς ἁμαρτίας τοῦ Λὼτ (1143 - 1200), περὶ τῶν ὁποίων οὐδὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ Γενέσει.

Ἡ διήγησις ἐπανέρχεται εἰς τὰ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀβραάμ. Ἐκτίθενται τὰ τῆς γεννήσεως καὶ εἴτα τῆς θυσίας τοῦ Ἰσαάκ, ἡ σύζευξις αὐτοῦ μετὰ τῆς Ρεβέκκας, τὰ κατὰ Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀβραάμ (1201 - 1348), ὡς ταῦτα ἱστοροῦνται ἐν τῇ Γραφῇ.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀβραάμ ὁ ποιητὴς εἰσέρχεται εἰς τὴν καθ' αὐτὸ ἱστορίαν τοῦ Ἰσραήλ, ὡς ἀπεκλήθη ὁ Ἰακώβ, ὁ γενάρχης τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἐκτίθενται ἡ ἀπάτη τοῦ Ἰακώβ, δι' ἧς ἐσφετερίσθη τὴν εὐλογίαν τοῦ πατρὸς του Ἰσαάκ, ἡ φυγὴ αὐτοῦ καὶ ἡ συνάντησίς του εἰς τὸ φρέαρ μὲ τὴν Ραχήλ, ἡ μνηστεία καὶ ἡ σύμβασίς του πρὸς τὸν Λάβαν καὶ τέλος ἡ ἐπιστροφὴ καὶ ἡ συμφιλίωσίς του μετὰ τοῦ Ἡσαῦ. Μεθ' ὃ ἡ διήγησις στρέφεται περὶ τοὺς 12 υἱοὺς τοῦ Ἰακώβ μὲ κέντρον τὸν δίκαιον Ἰωσήφ καὶ τὰ γνωστὰ περὶ αὐτὸν ἐπεισόδια ἐκ τῆς πωλήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας. Μὲ τὴν μετοικεσίαν τοῦ Ἰακώβ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ περατοῦται τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως καὶ μόνον εἰς τοὺς τελευταίους στίχους ἐκδηλώνεται ὁ φόβος τοῦ Φαραὼ ἐκ τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ τοῦ γένους τῶν Ἑβραίων (1947 - 2030).

Τὸ Β' βιβλίον, ἡ Ἑξοδος, εἶναι πολὺ βραχύτερον τοῦ πρώτου (2031 - 2828), ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μωυσέως καὶ τελειώνει μὲ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προφήτου.

Τὰ τῆς γεννήσεως τοῦ Μωυσέως ἐκτίθενται ἐκτενέστερόν πως ἢ ἐν τῇ Ἀγ.

Γραφή (2031 - 2094). Ἀκολουθοῦν τὰ ἐπεισόδια τοῦ φόνου τοῦ Αἰγυπτίου, τοῦ δέροντος Ἰσραηλίτην, ὑπὸ τοῦ Μωυσέως καὶ τῆς φιλονικίας τῶν δύο Ἰσραηλιτῶν, ἡ φυγὴ αὐτοῦ εἰς γῆν Μαδιάμ, ἡ συνάντησις παρὰ τὸ φρέαρ μὲ τὴν Σεπφόραν καὶ ὁ γάμος (2095 - 2140). Ἀκολουθεῖ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν φλεγόμενην βάτον εἰς τὸν Μωυσέα καὶ ἡ καθοδήγησις αὐτοῦ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θ' ἀπαλλάξῃ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ ἐκ τῆς τυραννίας τοῦ Φαραώ. Μεθ' ὃ ἐκτίθενται τὰ γεγονότα τῆς Ἑξόδου, εἰς τὴν ὁποίαν πρωταγωνιστεῖ ἡ μεγαλειώδης μορφή τοῦ Μωυσέως. Ἡ ὅλη ἀφήγησις τελειώνει μὲ τὴν μυστηριώδη κοίμησιν αὐτοῦ, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπροφήτευσεν τὴν ἔλευσιν μεγάλου προφήτου, τοῦ Χριστοῦ, καὶ συνεβούλευσεν *ἔλοι νὰ τοῦ ᾤκουσέτε σ' ὅ,τι σᾶς ἀναφέρει* (2809 - 2828). Εἰς τὰ δύο τελευταῖα δίστιχα ὁ ποιητὴς ἀποκαλύπτει τὸ ὄνομά του καὶ τὸν σκοπὸν του :

*Τὰ δυὸ βιβλία τοῦ Μωσῆ τώρα ξετελειωθῆκαν,
στὸν κόπο αὐτὸν τὸν ἤρχισα τίποτας οὐκ ἀφῆκα.
Γεώργιος Χοῦμνος μὲ σπουδὴν ἐβάλλθηκε νὰ γράψῃ,
τὴν Ἑξοδὸν καὶ Γέννησιν σὲ ρίμα νὰ τὴν τάξῃ.*

Ἐρχεται τώρα ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα ποῖον ἦτο τὸ κείμενον τῆς Γενέσεως καὶ Ἑξόδου, τὸ ὁποῖον ὁ Χοῦμνος ἀνέλαβε προφανῶς ἐκ θρησκευτικοῦ ζήλου, νὰ μεταφέρῃ ἐκ τοῦ πεζοῦ λόγου «σὲ ρίμα» ; Ὅτι δὲν ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῆς Π. Δ. συνάγεται ἐκ τῶν πολλῶν διηγήσεων καὶ ἐπεισοδίων, τὰ ὁποῖα δὲν εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ὁ Marshall, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐκδόσεώς του ἐπραγματεύθη τὸ ζήτημα τῶν πηγῶν, ἐπεσήμανε τὴν σχέσιν τοῦ ποιήματος τοῦ Χοῦμνου πρὸς τὴν «Ἱστορίαν Παλαιῶν», τὴν παράφρασιν τῆς Π. Δ. τὴν ὁποίαν ἐκ κώδικος τῆς Βιέννης (Vindob. theol. 210, Lamb 247) ἐξέδωκεν εἰς τὰ Anecdota Graeco-Byzantina ὁ A. Vassiliev ἐν Μόσχᾳ τὸ 1893, σ. 188 κέ., σχέσιν, τὴν ὁποίαν ὁ Krumbacher εἶχε συναγάγει ἐκ μόνης τῆς ἐπιγραφῆς, τὴν ὁποίαν τὸ ποίημα τοῦ Χοῦμνου φέρει — «τὸ παλαιὸν διὰ στίχων» — εἰς τὸν βιενναῖον κώδικα. Τὸ πρᾶγμα κατέστη ἐναργέστερον ἐκ τῆς ἀπλῆς παραθέσεως σχετικῶν μερῶν ἐκ τῶν δύο κειμένων, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησα εἰς τὴν ρηθεῖσαν βιβλιοκρισίαν μου εἰς τὰ Byz. Neugriech. Jahrb. VI, σ. 212 - 213.

Λαμβάνω ὥς παράδειγμα τὰ περὶ Ἑνώχ, ἑνὸς τῶν ἀπογόνων τοῦ Σήθ, λεγόμενα (417 - 424). Οὗτος βλέπων τὴν ἀνομίαν νὰ πλεονάζῃ

*ἐλόγιασεν ἀπὸ φωτιᾶς ἡ γῆς θέλει χαλάσει
ἢ ἀπὸ συμφορὰ νεροῦ ἄβυσσος νὰ κοχλάσῃ.*

Ἔπιασεν κι ὅλα τὰ ἔγραψεν Θεοῦ τὰ μεγαλεῖα
 διὰ τὴν κοσμογέννησιν καὶ θεῖαν ὁμιλίαν.
 Αὐτοῦνος οἰκονόμησε τοὺς μαρμαρένιους λίθους,
 διὰ νὰ γράψῃ τ' ἄνωθεν εἰς μάρμαρα καὶ πλίνθους.
 Ἄν ἔναι στίας συμφορά, οἱ πλίνθοι νὰ γλυτώσουν,
 εἰδ' ἔναι σύγκλυστις νεροῦ, τὰ μάρμαρα νὰ σώσουν.

Περὶ τοῦ Ἐνώχ ἡ Π. Δ. (Γεν. Ε' 22 - 24) τοῦτο μόνον λέγει: εὐηρέστησε δὲ Ἐνώχ τῷ Θεῷ μετὰ τὸ γεννηθῆαι αὐτὸν τὸν Μαθουσάλα διακόσια ἔτη καὶ ἐγέννησεν υἱὸν καὶ θυγατέρα. Καὶ ἐγένοντο πάσαι αἱ ἡμέραι Ἐνώχ πέντε καὶ ἐξήκοντα καὶ τριακόσια ἔτη. Καὶ εὐηρέστησεν Ἐνώχ τῷ Θεῷ καὶ οὐχ εὐρίσκετο, [δηλ. κατὰ τὸν κατακλυσμὸν] ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός.

Τοῦναντίον εἰς τὴν Ἱστορίαν Παλαίου (Vass. σ. 197) ἀναγινώσκομεν:

Ὁ Ἐνώχ ἔτι περιῶν ἔλεγε τοὺς γίγαντας ὅτι γῇ ὑπὸ πυρὸς ἀναλωθήσεται ἢ ὑπὸ ὕδατος. Καὶ οὐδὲν ἄλλον ἐποίει ὁ δίκαιος Ἐνώχ εἰ μὴ καθεζόμενος ἔγραψεν ἐν μαρμαροῖς καὶ ἐν πλίνθεσιν τὰ ἐξ ἀρχῆς γινόμενα τοῦ Θεοῦ μεγαλουργεῖα. Ἐλεγεν γάρ· ἐὰν ὑπὸ πυρὸς ἀναλωθήσεται ἡ γῆ, σωθήσονται οἱ πλίνθοι καὶ ἔσονται εἰς ὑπόμνημα (τοῖς μετέπειτα) τῶν ἐξ ἀρχῆς γινομένων μεγαλουργειῶν τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ ὑπὸ ὕδατος ἀναλωθήσεται ἡ γῆ, διασωθήσονται αἱ πλάκες τῶν μαρμάρων.

Ἡ συμφωνία τῶν δύο κειμένων ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων, ἀλλ' ἐν πολλοῖς καὶ εἰς τὴν φράσιν καὶ τὴν λέξιν εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ μένῃ καμμία ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ Χούμνου ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν Παλαίου. Ἄλλ' ἐπειδὴ μέρη ὁλόκληρα τῆς ἐμμέτρου παραφράσεως τοῦ Χούμνου, ὡς αἱ περὶ χειρογράφου τοῦ Ἀδάμ πρὸς τὸν διάβολον καὶ περὶ ἀποστολῆς τοῦ Σήθ εἰς τὸν Παράδεισον καὶ ἄλλαι παραδόσεις ἐλλείπουν ὅλως ἐκ τῆς Ἱστορίας Παλαίου, ἄλλα δὲ καὶ εἰς ὀνόματα καὶ πράγματα καὶ εἰς τὴν σειρὰν τῆς διηγήσεως διαφέρουν ἀπὸ αὐτὴν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Χούμνος (ἢ τὸ πρότυπόν του) ἐχρησιμοποίησε μὲν τὴν οὕτω δὴ λεγομένην «Παλαιάν», ὄχι ὅμως ἐν ἧ μορφῇ παρεδόθη εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ βιενναίου κώδικος, ἀλλ' ἐν ἄλλῃ πληρεστέρα. Π. χ. ἐνῶ τὰ περὶ Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ ἐκ τῆς Ἱστ. Παλαίου κατέχουν τρεῖς σελίδας τῆς ἐκδ. Vassiliev (224 - 226), εἰς τὸ ποίημα τοῦ Χούμνου ἐκτίθενται διεξοδικώτατα εἰς 681 στίχους, ὡς καὶ ἐν τῇ Π. Δ. Καὶ τὰ τῆς δευτέρας ἀπάτης, δι' ἧς ὁ Ἰακώβ ἐσφετερίσθη τὴν εὐλογίαν τοῦ πατρὸς του (1349 - 1432) ἐλλείπουν ἐκ τῆς Ἱ. Παλαίου. Ἐκ τούτων καὶ ἄλλων τινῶν ἐνδείξεων γίνεται πι-

θανόν, ότι ο Χούμνος (ή το πρότυπόν του) είχεν ὑπ' ὄψιν του καὶ τὸ κείμενον τῆς Π. Δ.

Μένει νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν τὸ πολύστιχον ἔργον τοῦ Χούμνου ἔχη καὶ ἀξίαν ποιητικὴν, ἂν περικλείῃ εἰς τοὺς στίχους του καὶ ποιητικὰς καλλονάς.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἀπόδοσις εἰς ἔμμετρον λόγον ἐνὸς πεζοῦ κειμένου κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι ἱκανὴ νὰ τὸ ὑψώσῃ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ποιήσεως· ἐξακολουθεῖ τοῦτο καὶ μὲ τὴν ἔμμετρον μορφήν νὰ εἶναι περιορισμένον εἰς τὰ ὅρια τῆς πεζῆς πραγματικότητος, ὅταν μάλιστα τὸ κείμενον αὐτὸ εἶναι στενὰ συνδεδεμένον μὲ τὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν. Παρὰ ταῦτα δὲν λείπει ὅλως ἐκ τῆς παραφράσεως τοῦ Χούμνου τὸ ποιητικὸν στοιχεῖον. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὰ ἐν ἀρχῇ περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου λεγόμενα μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Νῶε, τὰ μετέπειτα εἶναι κατ' οὐσίαν ἱστορία τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας. Ἄλλ' ἡ ἱστορία τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὡς παραδίδεται ἐν τῇ Γραφῇ, εἶναι ἐξόχως δραματική. Ζῶν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀβραάμ βίον νομαδικὸν ὁ Ἑβραϊκὸς λαὸς ὑπέστη μυρίας αἰχμαλωσίας καὶ διώξεις καὶ μόνον μετὰ ἀφαντάστους περιπετείας καὶ ταλαιπωρίας κατάρθωσε τέλος νὰ φθάσῃ καὶ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑπαγγελίας. Ὡσαύτως ὁ βίος τῶν πατριαρχῶν, αἱ σκληραὶ δοκιμασίαι τῆς πίστεως τῶν εἰς τὸν Θεόν, αἱ παραδόσεις περὶ σκηνῶν καὶ ἐπεισοδίων εἰς τὸν οἰκογενειακὸν τῶν βίον, τὰ δεινὰ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας, ἡ προφητικὴ καὶ ἥρωικὴ μορφή τοῦ Μωσέως, ποὺ δεσπόζει καὶ κυριαρχεῖ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς Ἑξόδου, ὅλα αὐτὰ παρῆχον τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὸν στιχουργὸν ν' ἀσκήσῃ τὴν φαντασίαν του, ν' ἀναλύσῃ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη τῶν προσώπων, νὰ διαζωγραφίσῃ χαρακτῆρας, ν' ἀπεικονίσῃ τὸ φυσικὸν περιβάλλον μέσα εἰς τὸ ὅποιον διαδραματίζονται τὰ γεγονότα, ν' ἀντλήσῃ εἰκόνας ἀπὸ τὴν φύσιν διὰ τὰς παρομοιώσεις του, νὰ γράψῃ ὠραίους στίχους. Καὶ πράγματι εἰς τὰς περιστάσεις αὐτάς δὲν λείπει ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Χούμνου ἡ δύναμις τῆς ἐκφράσεως, ὁ πλοῦτος τῶν ὠραίων εἰκόνων, ἡ δεξιοτεχνία εἰς τὴν μετρικὴν μορφήν καὶ τὴν κατασκευὴν πλουσίας ρίμας, ἐνίοτε καὶ χάρισμα ποιητικόν.

Αὐτὸ διαφαίνεται ἐν πρώτοις εἰς τὸ σπαρακτικὸν μοιρολόγι τοῦ Ἰακώβ, καθὼς παίρνει στὰ χέρια του τὸ ματωμένο ποκάμισο τοῦ Ἰωσήφ, ποὺ δῆθεν ἄγρια θηρία τὸν κατεσπάραξαν :

1597 *Τέκνον μου πολυχάριτον καὶ τύχη, τί μοῦ ποίκες ;
Κ' ἐσύ, γλυκύτατέ μου νιέ, ἐμένα ποῦ μ' ἐφῆκες ;
Μὲ τὸ ποκάμισόν σου, νιέ, νὰ καταβῶ τὸν Ἀδην,
διὰ νὰ σμικτῇ ἡ ψυχίτσα μου μὲ τὴν δικήν σου δμάδι !*

Καὶ τὴν αὐτὴν συγκίνησιν προκαλεῖ καὶ ὁ θρῆνος τοῦ Ἰωσήφ ἐπὶ τοῦ τά-
φου τῆς μητρὸς του Ραχὴλ :

1609 ὦ Ραχὴλ μητέρα μου, πολλά μου ἀγαπημένη,
δέξε κ' ἐμέ 'ς τσ' ἀγκάλες σου αὐτοῦ ποῦ 'σαι θαμμένη.

Ὅμοίως τὸ πικρὸν παράπονον τοῦ Βενιαμίν, ὅταν κατηγορήθῃ πὼς ἔκλειψε
τὸ θαυμαστὸν ποτήριον ποῦ εὐρέθῃ εἰς τὸν σάκκον του :

1905 Παραπονᾶται 'ς τό τυχευ, τὸν θάνατόν του κρᾶζει,
θυμᾶται τῶν γονέων του κι ὅλους αὐτοὺς φωνάζει.
ὦ Ραχὴλ μητέρα μου, καὶ Ἰακώβ πατέρα,
πὼς χάνετε τὸ τέκνο σας ἐτούτην τὴν ἡμέρα.
'Εχάθην τ' ἀδελφάκι μου ἐκ τ' ἄγρια τὰ θηρία,
μόνον ἐγὼ παραμικρὸν ἤμην παρηγορία.
Κριῖμαν ὁπού τον εἰς ἐμέ νὰ μὴ εὐρεθοῦμε δμάδι,
ὦ τίμιε πατέρα μου, διὰ μὲ θές πὰ στὸν " Ἀδην.

Εἶναι στίχοι ποῦ ἀπηχοῦν λυρικοὺς τόνους ἀπὸ τὰ κρητικά μοιρολόγια.

Πρὸς τούτοις εἰς φράσεις πεζὰς τῆς Ἱστορίας τοῦ Παλαιοῦ δίδει μορφὴν
ἐξόχως ποιητικὴν. Π. χ. τὴν φράσιν : ὑπῆρχε δὲ ἡ νύξ πανσέληνος καὶ οἱ ἀστέρες
φαινοὶ τῆς Ι. Π. ὁ Χοῦμνος ἀποδίδει μὲ τὸ ἐξῆς δίστιχον (825 - 826) :

Ἀδγίτσαν ἐσηκώθηκα κ' ἦτον ξαστερωμένα
καὶ τὸ φεγγάριον ἔφεγγεν ὥσάν ξημερωμένα.

Τὴν φράσιν περὶ δὲ ἡλίου δυσμὰς ἔκστασις ἐπέπεσεν τοῦ Ἀβραάμ καὶ
φόβος μέγας σκοτεινὸς ἐπιπίπτει αὐτῷ (Ι. Π. 212) ὁ Χοῦμνος ἀποδίδει διὰ τῶν
στίχων 973 - 976 :

Λοιπὸν αὐτοῦνος τό 'καμε, σ' ἔκστασιν ἀπομένει,
κι ἀπὸ τοῦ φόβου ἐλόγιασε κ' εἰς θάνατον ἐμπαίνει.
'Ἦτον ἡλιόκλιμαν τοῦ ἡλιοῦ, ὅντεν αὐτὸς ἀρχίζει,
καὶ ἄστρα μυριαρίφνητα ὁ οὐρανὸς γεμίζει.

Τὴν συνάντησιν Ἰωσήφ καὶ Βενιαμίν ὁ Χοῦμνος ἐξωραΐζει μὲ ὥραϊας παρο-
μοιώσεις (1847 - 1862) :

Στοχάζεται ὁ βασιλεὺς τ' ἀδελφὶν του πῶς τρέμει,
σὰν πλεύσιμον στὴν θάλασσαν, τὸ δέρονον οἱ ἀνέμοι.

*Βρουνχίζεται ἡ καρδίτσα του, πάσχει διὰ τὰ μιλήση,
τ' ἀδέλφιν του τὸν Βενιαμίν, γλυκιὰ τὰ τὸν φιλήση.
Ρωτᾷ τον διὰ τὸν κύριν του, ἂν ζῇ καὶ ἀνελ θυμᾶται
τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ τέκνου του, ἂν ἔν καὶ τὸν λυπᾶται.
Μὰ δὲν τοῦ ῥάνην ὁ καιρὸς τὰ δείξῃ τὴν ἐγνώρα·
καμπόσον ἐκροβάσταξεν, διατὶ δὲν ἦτον ὥρα.
Θυμᾶται τοῦ πατέρα του καὶ πρὸς τὸ στρῶμα τρέχει·
τ' ἀμμάτι κάμνει νέφαλα καὶ σὰν χειμῶνας βρέχει.*

Καὶ λέγει διὰ τὸν Ἰακώβ :

*Μακάριε πατέρα,
ὃς σέ ῥα στὸ παλάτι μου ἐτούτην τὴν ἡμέρα.
Χαρὰ σ' αὐτοὺς ποὺ βλέπου σου τ' ἄγιόν σου προσωπάκι,
ὃ τίμιε πατέρα μου, εἰς τ' ἄξιον σου κορμάκι.
Τὸ πρόσωπόν του μὲ νερόν πλύνει κι ἀποσφουγγίζει,
τοὺς ἀδελφούς του ἐκάλεσε, πλέον δὲν τοὺς γογγίζει.*

Καὶ μὲ εἰκόνας εἰλημμένες ἀπὸ τὴν φύσιν διατυπώνει τὴν εὐχὴν τοῦ Ἰακώβ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ (1997 - 2000) :

*Δρόσος, τὸ δέχεται ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς τὸ βρέχει,
πολὺ ἀγαθὸν καὶ πλουτικὸν στὸ σπίτι σου τὰ τρέχῃ.
Τὸ σπέρμα σου τὰ πληθυνθῇ ὥς τ' οὐρανοῦ τ' ἀστρίτσα,
τὰ πολεμᾷ ἡ ἐξαστεριά στὸ φέγγος τὴν αὐγίτσα.*

Καὶ ἐκ μόνων τῶν δειγμάτων αὐτῶν τῆς στιχουργίας τοῦ Χούμνου καταφαίνεται ὅτι οὗτος δὲν ἀποδίδει τὸ πεζὸν κείμενον δουλικῶς, ἀλλὰ τὸ ἐπεξεργάζεται μὲ ἀρκετὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔμπνευσιν καὶ καλαισθησίαν, προσδίδων εἰς αὐτὸ μορφὴν ποιητικὴν. Ὅθεν δύναται ὁ Χούμνος τὰ καταλάβῃ θέσιν καὶ παρ' αὐτὸν τὸν Μπεργαδῆ, τοῦ ὁποίου τὴν ἀξίαν κατέδειξεν ἡ ἀρίστη ἔκδοσις τοῦ Στ. Ἀλεξίου. Ἰσως δὲν ὑστερεῖ εἰς τὴν σύγκρισιν καὶ πρὸς ἀνάλογα ἔργα τῆς εὐρωπαϊκῆς ποιήσεως. Ὁ Marshall συγκρίνων τὸ ποίημα τοῦ Χούμνου πρὸς τὴν Story of Genesis and Exodus ἀνωνύμου συγγραφέως τῆς πρωίμου ἀγγλικῆς — περὶ τὸ 1250 — λογοτεχνίας τονίζει, ὅτι ὁ Χούμνος ὑπερέχει κατὰ πολὺ ὑπὸ τὴν ἔποψιν γενικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ποιητικοῦ ὕφους. Δὲν εἶναι λοιπὸν μόνον τὸ θρησκευτικὸν περιεχόμενον καὶ τὸ κήρυγμα τῆς εἰς Θεὸν πίστεως καὶ λατρείας ποὺ καθιστοῦσαν τὸ ποίημα τοῦ Χούμνου ἀνάγνωσμα προσφιλὲς καὶ ἐπαγωγὸν εἰς

τοὺς κληρικοὺς καὶ τὸν λαὸν τῆς Κρήτης περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΕ' καὶ καθ' ὅλον τὸν ΙΣ' αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀξία του ἡ ποιητικὴ καὶ ἡ γλῶσσα του, ἡ κατὰ βάσιν δημοτικὴ. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ προσπάθεια εἰκονογραφήσεως σκηνῶν καὶ ἐπεισοδίων τῆς Π. Δ. εἰς τὰ σιναιῦτικά χ/φα τῆς παραφράσεως τοῦ Χούμνου.

Καὶ δὲν ἔλαβε μὲν τὴν ἄγουσαν πρὸς ἓν τῶν τυπογραφείων τῆς Βενετίας, ὡς ὁ Ἀπόκοπος τοῦ Μπεργαδῆ — ἴσως διὰ τὴν μεγάλην του ἔκτασιν — ἀλλ' ὡς συνάγεται ἐκ τῶν σχετικῶς πολλῶν χειρογράφων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκυκλοφορεῖτο παρὰ τῷ λαῷ, τὸ ποίημα τοῦ Χούμνου συνέβαλε σπουδαίως εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Συγχρόνως μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ ποιὸν τῆς διαπαιδαγωγήσεως αὐτῆς ἐμπλουτισμένης μὲ πλῆθος ἀποκρύφων διηγήσεων, ποὺ ἱκανοποιοῦσαν τὰς ἀπορίας καὶ τὰς ἀγωνίας τῶν πτωχῶν πνευμάτων τῶν χρόνων τοῦ Μεσαίωνος.

Μὲ τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τῆς Κοσμογεννήσεως τοῦ Χούμνου, τὴν ὁποίαν μὲ πολυχρόνιους προσπαθείας παρεσκεύασα, προστίθεται εἰς τὰ ἔργα τῆς πρωίμου κρητικῆς ποιήσεως ἓν ἀκόμη ἔργον ἀξιόλογον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς γλώσσης καὶ τῆς ποιήσεως μιᾶς σκοτεινῆς περιόδου τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας.

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Mitteilung bezieht sich auf das Werk von Georgios Choumnos, einem der frühen Dichter der kretischen Literatur. Von 1480 bis 1500 war er in Heraklion/Kreta Notar und schrieb im Versmass eine Paraphrase zu den beiden ersten Büchern des Alten Testaments, dessen Titel, die «Kosmogennesis», aus dem Text des Werks entstammt.

Das Gedicht, aus 2832 gereimten Zweizeilern zusammengesetzt, ist uns vollständig überliefert; erhalten ist es in 4 Kodizes, deren ältester (Marc. gr. IX 17), verfasst von Manousos bzw. Michael Gregoropoulos, das Jahr 1493 angibt. Dieses Jahr ist auch der Terminus ante quem das Gedicht abgefasst worden ist.

Choumnos' Sprache, wie auch die von Bergades und die der anderen der frühen kretischen Dichtung, ist eine gemischte; der Wortschatz und die Grammatik sind zwar die der Koiné Schriftsprache, jedoch sind nebenbei viele Elemente und Wortbildungen des kretischen Idioms enthalten. Die gemischte Sprachform behalten die beiden älteren Manuskripte, d. h. das Marcianum und das Viennaeum (Vindobonensis Theol. gr. 297,

Nessel 244), bei, aber letzteres gebraucht ganz unerträglich den Ton der Kanzleisprache; in dem dritten, jüngeren Datums (Brit. Museum, addition Ms. 40724 (16 Jh.) ist dagegen die Tendenz zur idiomatischeren Sprachform offensichtlich.

Aus einer Inhaltsanalyse geht hervor, dass Choumnos als Quelle seiner in Versen abgefassten Paraphrase nicht den Text der Heiligen Schrift benutzt hatte, sondern vielmehr eine andere Paraphrase in Prosa, und zwar die «Historia Palaiou», die aus dem Wiener Kodex (Vindob. Theol. 210, Lamb. 247) A. Vassiliev in den *Anecdota graeco-byzantina* Moskau 1893, S. 188 ff., herausgegeben hat. Da aber bei Choumnos auch apokryphe Erzählungen anzutreffen sind, die sich nicht in der «Historia Palaiou» befinden, ist anzunehmen, dass er eine andere, vollständigere Form der «Historia Palaiou» bzw. auch eine andere Paraphrase der Hl. Schrift im Sinne gehabt hatte.

Choumnos richtet sich nicht blind nach dem Text, den er vor Augen hatte, vielmehr gibt er es recht frei und mit Originalität und poetischem Sinn wieder.

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Διονύσιος Ζακυθηνὸς κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας εἶπε τὰ ἀκόλουθα :

«Υποδεχόμενος τὸν συνάδελφον κ. Μέγαν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν εἶχα ἐκφράσει τὴν εὐχὴν νὰ δημοσιευθῇ τὸ ταχύτερον τὸ ἀναμενόμενον πλήρες κείμενον τοῦ Χούμνου. Εἶμαι εὐτυχής, διότι ἡ εὐχή μου εἰσηκούσθη. Οὕτως ἡ κρητικὴ λογοτεχνία θὰ πλουτισθῇ μὲ ἐν νέον ποιητικὸν ἔργον, τὸ παλαιότερον τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων, καὶ θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ μελέτη τῶν ἀπαρχῶν τῆς κρητικῆς διαλέκτου ὡς γλώσσης γραφομένης. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ κρητικὴ ἔκδοσις τοῦ κυρίου συναδέλφου θὰ εἶναι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀρτία.

Ἔτι παλαιότερον κείμενον τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ γλώσσης εἶναι τὰ ποιητικὰ ἔργα τοῦ Λεονάρδου Ντελλαπόρτα ἢ Δελλαπόρτα, ἐξόχως ἐνδιαφέροντα καὶ ὡς μνημεῖα τοῦ λόγου καὶ ὡς πηγὴ ἱστορικὴ. Ὁ Ντελλαπόρτας ἤκμασε κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος (ἀπέθανε περὶ τὸ ἔτος 1420). Ὁ καθηγητὴς κ. Μ. Μανούσας διὰ μελετῶν του διηκρίνησε τὰ τοῦ βίου, τῆς δράσεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης προσωπικότητος. Τὰ κείμενα τῶν ποιημάτων ἔχουν ἤδη ἐκτυπωθῇ εἰς τὰ δημο-

σιεύματα τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς ἡμετέρας Ἀκαδημίας καὶ ὑπολείπεται μόνον ἡ σύνταξις τῆς Εἰσαγωγῆς διὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ τόμου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐπιδράσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρατηρῶ ὅτι αὗται ἐρμηνεύονται καὶ ἐκ τῆς κινήσεως τῶν προσώπων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν Κρήτην καὶ ἀντιστρόφως, γενικώτερον δὲ ἐκ τῆς συνεχοῦς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς πρωτευούσης καὶ τῆς μεγαλονήσου κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα».